

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Adres redactie: ds. H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenbergen, Slotlaan 220, Zeist

Hitler en de Joden

Van alle bevolkingsgroepen in Europa, die te lijden hebben gehad van Hitler's terreur, dienen de Joden wel als eerste genoemd te worden.

Hitler wist zes miljoen Joden te vermoorden, dank zij zijn overwinningen, dank zij ook het feit, dat hij altijd weer mensen vond, die bereid waren het beulswerk te verrichten en dank zij de bangheid en onachtzaamheid van de volken, waaronder de Joden woonden.

Toch: zoals het de eeuwen door is geweest: de Jood staat altijd weer bij de galg van zijn vijanden. Wat in Hitler's gedachten moest leiden tot een totale vernietiging van de Joden, is juist geworden één van de redenen, die geleid hebben tot het ontstaan van de nieuwe staat Israël.

☆☆☆

De zaak van het „waarom” van de Jodenhaat is weer verwonderlijk actueel in ons land, niet alleen dank zij het feit dat het tot de mensen begint door te dringen dat in Rusland de Joden nog steeds achteruit gezet worden, maar ook door het spreken van de Hervormde Synode inzake de staat Israël. Met als korte inhoud: wie zich tegen de staat Israël keert, keert zich tegen Gods plan met dit volk.

Men heeft op allerlei wijze getracht de Jodenvervolgung de eeuwen door te verklaren. Men heeft gewezen op het minderheidseffect, dat ze steeds bij zich hadden. Men heeft gewezen op het feit dat een groot deel van de geldhandel in de Middeleeuwen en daarna in handen van de Joden was, men heeft het geprobeerd met psychoanalytische methode en zo zouden heel wat meer „verklaringen” op te sommen zijn.

In al die verklaringen zal wel iets zitten.

Maar men verklaart toch zo niet dat de Joodse minderheden in veel landen toch maar Joodse minderheden bleven en dat zij niet geassimileerd werden.

Niemand in ons land zal nog kunnen bewijzen dat hij afstamt van óf de Friezen óf de Franken óf de Saksers, of misschien wel van de Kelten of de Humbren. In de loop van de eeuwen is het geworden het Nederlandse volk. De één heeft blond haar en de ander zwart. Maar wat doet het er toe? Ras-

echte Nederlanders dragen soms franse namen en dan weten we zo ongeveer nog wel dat we met nakomelingen van de Hugonoten hebben te maken.

Maar de zwervende Jood is toch Jood gebleven en weet zich zelfs meer Jood dan ooit. De stichting van de staat Israël is echt niet alleen van grote betekenis voor de Joden, die daar wonen, maar voor elke Jood, waar hij ook woont op de wereld.

☆☆☆

Juist nu is het wel goed om toe te geven dat de Mohammedaanse naties het er beter afgebracht hebben in de behandeling van Joodse

minderheden dan de „christelijke naties”. Wat dat betreft kunnen we onze mond maar het beste houden tegenover de Arabische staten. Ons verleden is zwarter, al mag dan wel weer met dankbaarheid geconstateerd worden, dat we in Nederland in ieder geval de Joden nooit vervolgd hebben.

Het raadsel van het voortbestaan van de Jood is alleen te verklaren uit Gods verkiezing. Uit Gods plan met dit volk en daarin met heel de wereld. Dat heeft de Hervormde Synode goed gezien. Alle afkeer van de Joden of haat tegen de Joden of vervolging van de Joden hebben, juist Christenen, te schuwen als een zeer besmettelijke ziekte. De Jood heeft het eerstgeboorterecht. De vraag is of vanuit deze wetenschap ook geconcludeerd mag worden tot het: wie zich tegen de staat Israël verzet, verzet zich tegen God.

☆☆☆

Ik dacht deze vraag, zij het met een zekere aarzeling, met „ja” te moeten beantwoorden, evenals de Hervormde Synode dat deed. Het „ja” komt voort uit het feit dat in de beloften Gods het land en het volk onlosmakelijk bij elkaar horen. Gods belofte aan

Abraham hield niet alleen in de belofte van een groot volk, maar ook dat zijn nakomelingen in het land Kanaän zouden wonen.

De aarzeling die ik heb bij het beantwoorden van deze vraag met „ja” zit wel in het feit dat over de eeuwen gerekend de Joden er langer niet gewoond hebben dan wél. De beloften Gods worden niet met een zeker automatisme vervuld. En het is wel zeker dat Jood en niet-Jood voor de vraag staan: wat dunkt U van de Christus, Wiens Zoon is Hij?

Ook voor de Jood is er alleen maar werkelijk sjaloom te verwachten in het gelovig aanvaarden van Hem, als de van God beloofde Messias.

☆☆☆

De meeste commentaren op Handelingen zeggen dat in Hand. 1 de discipelen nog vast zaten aan een aardse gedachte van het koninkrijk, toen zij vroegen: „Here, herstelt Gij in deze tijd het koningschap voor Israël?”

Het lijkt me niet juist dit aan te nemen. Want het waren toen al mensen die de Schriften verstonden.

Hun ogen waren geopend.

De Here Jezus zegt ook niet dat het koningschap voor Israël niet hersteld wordt, maar zegt alleen in Zijn antwoord dat het niet de zaak van de discipelen is de tijden of gelegenheden te weten, waarover de Vader de beschikking aan Zich gehouden heeft.

De gedachten van het herstel van het koninkrijk wordt niet afgewezen, maar alleen het vragen naar het: wanneer?

En het blijft waar, wat Petrus tegen de Joden zegt: God heeft in de eerste plaats voor U Zijn knecht doen opstaan. Eerst de Jood. Dan de Griek.

En als we daarbij in rekening brengen wat Paulus geschreven heeft in de hoofdstukken 9-11 in de brief aan de gemeente van Rome over de gedeeltelijke en de tijdelijke verharding van Israël (Rom. 11 : 25), dan is het, dunkt me, voor een christen een zaak van eenvoudig aanvaarden van wat er staat in de H. Schrift dat er in Gods plan nog een plaats is voor Israël, ook voor Israël als staat. Het heil Gods is niet alleen een zaak van geschiedenis, maar óók van aardrijkskunde. Daarom is het goed om „ja” te zeggen tegen de staat Israël. En de Hervormde Synode heeft gelijk, als die stelt

Joodsch kind

*Zij wacht hem elken avond aan den trein
het meisje met d'on-arisch zwarte haren,
met oogen, die verstrakken in een staren
of vader gauw de tunnel door zal zijn.*

*Forensen schuiflen langs de binnendeur
en schieten van de trap in daag'lijksch jachten,
het donkere kind kan enkel staan en wachten
vlak bij het hokje van den conducteur.*

*Dan zwaait een mannenarm een verren groet,
op 't klein gezicht bloeit plotseling herkennen,
ze moet op slag hard naar haar vader rennen,
hij bukt zich laag en zoent haar smallen toet.*

*Nu gaan zij samen door den laten dag,
de man gebogen en van zorg gebeten,
het ratelstemmetje wil erg graag weten
waarom ze nog niet naar het zwembad mag...*

*O Heer, ik heb vandaag één bede maar:
elk Joodsch gezin wordt haast vaneengereten,
laat de Gestapo deze twee vergeten,
laat die in Jezus' naam toch bij elkaar.*

Uit: Het vrij Nederlands liedboek

H. Amelink - Langerak

dat het in dit geval niet aangaat alleen volkenrechtelijke argumenten te gebruiken. Hetzij vóór hetzij tégen de staat Israël. Want met „volkenrecht” valt er geen oplossing te vinden. Voor Israël niet en voor de Palestijnen niet. Wie de Bijbel niet in rekening wil brengen, zal steeds de plank misslaan.

☆☆☆

Toch moet er juist ook vanuit de H. Schrift de aarzeling zijn in dat „ja”. Omdat in de beloften Gods land, volk en Messias onlosmakelijk aan elkaar verbonden zijn. En dát willen noch Israël noch de Arabische Staten erkennen. En het

valt te vrezen dat er juist daarom ook geen „oplossing” te vinden is, waarin aan een ieders recht het volle pond wordt gegeven.

Wie niet bereid is het eerstgeboorterecht van Israël te erkennen strijdt tegen God. Maar kan deze staat niet verworpen tot een groot ghetto zonder uitzicht?

Een ghetto, dat ook nog wel eens weer vernietigd kan worden, zoals het ghetto in Warschau?

Daarbij zullen we hebben te bedenken dat een christen per definitie zich niet tegen de Jood mag keren, ook niet tegen de Jood in Israël. Maar we zullen nuchter moeten zijn. Want alles wat met de Joden gebeurt raakt ons, zoals

ik wijlen prof. Holwerda eens heb horen zeggen in een preek.

En zelfs als het „ghetto” verwoest wordt, dank zij de plannen van Jodenhaters, dan blijft nog gelden dat alles wat met de Jood gebeurt ons wat te zeggen heeft. Als de staat Israël geen teken is van de tweede komst van de Messias, dan is het toch zeker wel een voorteken, zoals, meen ik, Berkhof eens gezegd heeft.

☆☆☆

In niets werd de demonie van het nationaal-socialisme zo duidelijk, als in het verlangen zo veel mogelijk Joden te verdelgen.

Demonie.

Want vijandschap tegen de Jood is inderdaad vijandschap tegen God en Zijn plannen. Vandaar demonie.

En ik dacht dat we nog iets verder moesten gaan. Paulus spreekt in Rom. 11 over een toekomstige aanneming van Israël, die van

grote betekenis zal wezen voor de heidenen. „Want, indien hun verwerping de verzoening der wereld is, wat zal hun aanneming anders zijn dan leven uit de doden”. Ik meen dat dr. H. M. Matter wel eens gelijk kon hebben, als hij dat omschrijft als een „nieuwe wereldlente”. In het gehele redebeleid van Rom. 11:11-24 gaat het om dat wat nog gebeuren zal in en met Israël in deze bedeling.

Het kon wel eens zijn dat de wat wij noemen de verdeeldheid der christenen niet hersteld kan worden zonder dat er wat gebeurt in Israël. Moeten wij ze nú jaloers maken, het zal weer zo worden dat heidenen jaloers worden op Israël.

Er is veel gebeurd met de Joden tijdens de tweede wereldoorlog.

Er gebeurt nog steeds veel met de Joden.

En om de Joden.

En wij zullen het vermaan van de apostel dienen te aanvaarden: opdat gij niet eigenwijs zoudt zijn...

Het geheime dorp

Op de Noordveluwe wonen vandaag zeer gelovige en zeer ongelovige mensen. Er wonen heel domme en ook scherpzinnige lieden. Alle politieke stromingen kunt u er aantreffen: de SGP is favoriet, de CHU niet minder, de Boerenpartij komt er in alle denominaties voor, de AR laat zich niet onbetuigd, communisten en liberalen vindt u er weinig en de KVP is groeiende. Dat alles heeft zich natuurlijk ontwikkeld in de loop van deze eeuw. Voordien woonden hier alleen gelovige lieden, gegroepd van zwaar tot heel zwaar; en alleen rechts geörienteerde stemmers, geordend van schuinrechts tot haaksrechts.

Toen de tweede wereldoorlog uitbrak woonden hier maar 2 RK gezinnen; nu is er een complete kerk met bijbehoren. Er was één socialist in de raad en de man heeft een goede naam nagelaten; nu wemelt het van PvdA-mensen, met en zonder goede naam. De importbevolking was toen nog verdwijnend klein, en diende zich volledig aan te passen aan de veluwse coutumes; vandaag zijn de autochtonen een slepende minderheid, die het niet gemakkelijk heeft.

—o—

Deze inleiding was even nodig, om de instelling van de Noordveluwe tijdens de wereldoorlog II te verstaan. In de Achterhoek bijvoorbeeld, met een welvarende boerenstand, veel katholieken en gereformeerden, behoorlijk ontwikkeld, was veel meer positief verzet en veel meer materiële en daadwerkelijke hulp mogelijk dan hier op de onderontwikkelde Noordveluwe denkbaar was. De Noordveluwe is van oudsher een gebied, dor als de woestijn van Negeb, waarvan alle pientere boeren al lang geleden zijn vertrokken; de traagsten bleven hangen en veeteerden. Zelfs is er een theorie die beweert, dat in vroeger eeuwen veel gespuis uit de grote steden, dat met de scherprechter te maken kreeg, in de bossen van de Veluwe onderkomen zocht en hier in zijn nakomelingen voortleeft. De uitgestrekte bossen, de enorme heidevelden, de stuifzanden die bij stormweer alle oogst in één dag konden vernielen en alle cultuurgrond onvruchtbaar maken, selec-

teerden de bevolking. Wat over bleef was lijdzaam, geduldig volk, onverschillig soms, niet-ondernemend, afwachtend wat de hemel morgen zal bieden.

De religieuze instelling was goeddeels dopers. Van Dathenus hebben de dopers geleerd dat de overheid een tijdelijk kwaad is, wanneer deze de goddelozen niet opsluit en kerken bouwt. Dies was de verzetshouding tegenover de bezettende macht een uitbouw van reeds aanwezige reactie. Als het even kon werd elk gebod van de moffen overtreden, tenzij dat gevaarlijk werd; niet zo zeer om principiële redenen, maar omdat de eigen overheid al goddeloos, en de duitse overheid dubbel-goddeloos was.

Daarnaast had de eeuwenlange armoede de noordveluwenaars zo gestempeld, dat velen zich bedronken aan de mogelijkheid geld, veel geld te „verdienen”. De zwarte handel tierde en bloeide; voor hen die niets dan een bescheiden maandsalaris te bieden hadden, was het erg moeilijk om langs de rand van honger te leven; al waren er goede uitzonderingen, die ons geholpen hebben. Het dorpje Putten bijvoorbeeld stond berucht vanwege de zwarte handel. Men zei dat elke Puttenaar aan zijn zwarte neuspunt herkenbaar was. Daar zullen wellicht diverse weduwen over nagedacht hebben, toen Putten zo smartelijk werd getroffen. Want er gebeurt niets bij geval, leert men elkaar hier. In Elspeet zat men verlegen met de abnormaal hoge collecten die binnenkwamen. Het werd een punt van bespreking op de kerkeraad: zat hier gewetensgeld bij, profiteerde de kerk van de zwarte handel, of gaf de Heere zelf zoveel rijkdom en milddadigheid in Elspeet? De kerkeraad nam na rijp beraad het besluit: overmits de collecten een zaak des harten waren, en de kerkeraad onbevoegd was over harten te oordelen, werd dit punt van de agenda afgevoerd. Maar toen een predikant van de kansel af donderde tegen de zwarte prijzen die zijn geliefde toehoorders durfden te vragen van de arme stedelingen (stel je voor: nu al twee en dertig gulden voor een kilo boter!) zeiden een paar boeren tijdens het uitgaan van de kerk zachtjes: „wist jij dat?

ik vraag nog steeds dertig gulden per kilo, we lopen achter”. En zo nam ieder wat mee van de preek. Maar de volgende zondag zongen de boeren weer luidkeels uit hun geliefde psalm 72: de stedelingen zullen bloeien... Om elk misverstand te voorkomen: bloeien is veluws voor bloeden, en stedelingen zijn te vergelijken met de inwoners van Sodom en Gomorra.

Kerkelijke schulden werden in versneld tempo afgelost. Een nieuwe kerk was in enkele jaren schuldenvrij. Want de veluwnaar houdt niet van schulden; sparen is het verweermiddel der armen.

Een ongewoon rijke boer vroeg eens mijn bemiddeling. Hij had nogal wat uitstaande leningen binnen gekregen en zat erg ruim in de middelen. Zijn kerk wilde bouwen en had geld nodig. De boer wilde het wel renteloos lenen maar — en hier volgt een schone en ongewone karaktertrek — hij wilde het niet zelf aanbieden. Hij was bang dat ze hem erop zouden aanzien; dat ze zouden zeggen: die wil voor weldoener spelen. En of ik een oplossing wist? — Nu, ik heb bemiddeld voor de anonieme boer, bood de kerk de lening aan voor een aantal halfjaarlijkse schuldbekentenissen, welke ik meteen kwitteerde en aan de boer teruggaf. Elk half jaar gaf hij me een schuldbekentenis om te incasseren, het geld kwam prompt terug en ik kreeg telkens mijn honorarium: een pond boter en wat meel. Echt een „honorarium”; want mijn eigenlijke tarief voor zulke diensten is altijd een vriendelijk gezicht.

Hij was een goede, godvrezende boer. Hij leeft nog en misschien komt u hem in deze kolom nog wel eens tegen. Want hij is bijzonder. Maar de meeste boeren op de Noordveluwe waren heel anders in oorlogstijd. Treffend is het verhaal van de boer die in 1948 opviel omdat hij zich zoveel kon permitteren: een nieuwe fiets, een nieuwe tractor, herstel en uitbreiding van de boerderij en noem maar op. Toen de buurman op indringende wijze informeerde naar zijn geheime welvaartsbron luidde het antwoord: ik heb op de hooizolder nog altijd een joodse familie, die niet weet dat de oorlog afgelopen is! Het zal wel niet waar gebeurd zijn, maar tekent de profiteur toch aardig goed.

Twee maal, in de oorlogsjaren, is mij gevraagd of ik met mijn gezin wel kon rondko-

Vierhouten - D. W. L. Milo

men; door een Amsterdammer en door een Hagenaar; niet door een Veluwnaar. Een van mijn vrienden ving voor de tiende maal op één dag bot bij een agrarische geloofsgenoot. Maar ook hij moest leven. Hij permitteerde zich in zijn wanhoop een knetterende vloek. Erg he? Ja, erg begrijpelijk. Maar de boer zette hem van het erf: „geen vloekers op mijn grond!”

—o—

Voor het georganiseerde verzet in deze omgeving zat de leiding onbetwist in handen van importlieden. Daar vonden socialist en katholiek, gereformeerd en liberaal elkander. Een liberale jonkheer, vroeger een hoge regeringsfunctionaris, zei eens tegen mij: „de ergste oorlogsschade is dat ons volk stelselmatig leert de overheid te bedriegen; zo iets gaat er niet gauw meer uit.” Het klonk me wat hebreuws in de oren — maar het was waar. De schrijver A. Janse kon het trouwens net zo hebben gezegd. De uitersten vonden elkaar immers?

Eens kreeg ik het verzoek, een oude joodse dame te middernacht op een plek in het diepst van de veluwse bossen af te leveren aan ene Tom, waarvan ik nooit had gehoord. Het was verboden op dat uur buiten te zijn en het was verboden een jodin te verbergen; voor beide feiten stond het concentratiekamp beschikbaar. Op het afgesproken uur bonsde mijn hart. Na tien volle minuten wachten (weet u hoe lang dat duurt?) suisde een onverlichte fiets langs me heen. Ik riep „Tom!” — en hoorde het antwoord: „Ja!”. Maar dat had elke duitse soldaat ook kunnen zeggen dus ik verstopte me spoorwegs in de struiken. Maar een nederlandse stem zei: „kom op David, waar is je vrachtje?” De man kende mijn schuilnaam en wist dat ik hem iemand moest afleveren, dus alles zat snor. Hij bleek later een vooraanstaand socialist te zijn, kwam prompt in het Oranjehotel terecht. Geen veluwnaar.

De man, die ons maandelijks een stapel bonkaarten kwam afleveren voor aan onze zorgen toevertrouwde onderduikers, was eveneens een principiële socialist. Toen hij bij ons thuis eens een zakdoek wilde trekken, viel kletterend een pistool op de grond... een gek gezicht, zelfs in oorlogstijd. Ik raapte het op, gaf het hem en zei: „damespistool, kaliber zes vijf-en-dertig, waardeloos onder mannen”. Hij keek me lang aan en antwoordde: „dat is me vorige week gebleken; de schoft bleef veel te lang overeind!” — Gekke taal voor onze tijd; toen niet ongewoon. Ook hij was geen veluwnaar.

Het belangrijkste werk in deze omgeving was het bouwen en overeind houden van het „geheime dorp”. Dat dorp lag in de staatsbossen tussen Nunspeet en Vierhouten; als u het precies wilt weten: in de vakken 2 en 5 nabij de Pas-Op. Daarbuiten bestonden nog ettelijke verspreide hutten. In het eigenlijke geheime dorp zijn maximaal een 125 onderduikers in half-ondergrondse hutten verzorgd, gedurende lange tijd, meer dan een jaar. Er zaten Joden en geallieerde vliegeniers, studenten, ondergrondse en gezochte burgers bij. Zelfs een gedeserteerde Rus! Er was een schrijver Godfried Bomans bij en een vogelkundige dr Tinbergen.

Door een grootse organisatie, waarbij inderdaad ook verscheidene veluwnaars waren betrokken, is dit werk in stand gehouden — tot het door de Duitsers werd ontdekt. Bij toeval. Na de ontdekking was er nog gelegenheid tot vluchten; een enkele familie keerde terug om spullen te halen, werd gegrepen en gefusilleerd. U vindt de geschiedenis in de roman van mevrouw van Nijnatten-Doffegnies „Het Geheime Dorp”. Hoewel zij al de namen zelf verzonnen heeft kennen de Nunspeeters alle personen terug.

—o—

Ja, dat mag gezegd worden: het geheime dorp was mede een stuk veluws werk, zij het geleid door importlieden. Er waren dan ook verscheidene dorpsgenoten in ondergebracht.

De „moeder” van het geheime dorp was „tante Cor”; ze is ziek geraakt door de oorlog en kwam er nimmer boven op. Haar man, ons

Foto: Max Koot

Op de dag, dat dit nummer verschijnt hebben we de verjaardag van de Koningin net achter de rug. Het is zinnig haar foto hier in dit nummer te plaatsen. Het is verwonderlijk hoe de eeuwen door er een band geweest is en nog is tussen het Huis van Oranje en Nederland. Vanaf Willem de Zwijger tot en met Koningin Wilhelmina, de Koningin van het verzet in de laatste oorlog.

H.M. is een waardige dochter uit dit roemrijke geslacht. God zegene Haar en Haar Huis.

aller „opa”, is door de Duitsers vermoord; zijn moordenaars hebben niet geweten wie zij

neerknalden.

Op de morgen van zijn arrestatie hadden „opa” en ik in de tuin twee plannen besproken, die ons beiden gevaarlijk maar noodzakelijk voorkwamen. Het ene plan betrof omkoperij, vermomming, misbruik van een legerauto en nog wat, om een vriend vrij te krijgen die in Westerbork op zijn einde zat te wachten. Het andere plan was van een oude vent, die aangeboden had de gevaarlijke politiefchef van kant te maken, en van ons een belofte eiste dat wij voor zijn jonge vrouw en kinderen zouden zorgen, wanneer hij omkwam. Toen dan ook die avond het bericht kwam dat „opa” gearresteerd was, maakte dat diepe indruk: op mij, maar ook op het hele dorp, zowel het geheime als het openbare.

Die arrestatie bracht mij in grote banktechnische moeilijkheden. Er stond namelijk een aanzienlijk bedrag op naam van „opa”, waarvan hij me gezegd had dat het bestemd was voor het onderhoud van de ondergedoken spoorwegmannen; gestolen bij de overval op het Delftsepoortstation. Opa zelf was een gepensioneerd spoorwegman. Toen zijn plaatsvervanger dan ook zekerheidshalve kwam informeren of dit bedrag beschikbaar kon komen, ook eventueel zonder de handtekening van „opa”, besloot ik noodgedwongen aan mijn eerste en laatste fraude te beginnen. Ik gaf hem een blanco cheque en maakte hem duidelijk dat alleen met de handtekening van „opa” het bedrag mocht worden uitbetaald. De cheque is even later aangeboden en uitbetaald door een collega, die de handtekening van „opa” goedkeurde. Alleen de aanbieder

en ik wisten op dat ogenblik, dat helaas „opa” al gefusilleerd was. De jonkheer had gelijk: wij leerden liegen, bedriegen en frauderen. Deze oorlogsschade moeten we niet verwaarlozen.

Later zei wijlen prof. Greijdanus: „alle liegen en bedriegen zijn werken van de Satan.” Het zal waar zijn. Maar de hele oorlog was een werk van de Satan — wat wilt u met details? Van elke afzonderlijke kogel kan alleen in vredetijd rekenschap worden gegeven. Je wist je opgenomen in een boze en beroerde toestand, waar elke kieskeurigheid verhoging van het risico inhield. Er waren natuurlijk ook onschuldige dingetjes: absoluut geheime namen en adressen werden bijvoorbeeld onder de toetsen van de piano opgeborgen, mijn fiets logeerde de laatste oorlogswinter in de zwelkast van het kerkorgel en bij arrestatie werd ik losgelaten vanwege een indrukwekkende hoeveelheid persoonlijke papieren, weliswaar vals, maar voorzien van Duitse politiestempels. Dat was kinderspel. Maar het burgerlijk verzet, waarmee je met de dood in de schoenen liep, was nog maar kleintjes bij het grote georganiseerde verzet verzeleken. Daar werden wapens gedropt op de Veluwe — in groten getale. Daar werden gevallen piloten opgevangen, ondergebracht, over de waterlinie gestuurd. Daar werden jongemannen opgeleid voor actieve oorlogsvoering achter het front. En dat ging ruw. Daar werden mannen zo lang van hun gezin gescheiden en in het gevaar gebracht, tot de gezinsband het niet langer hield. Ook dat is oorlogsschade.

Maar de veluwnaar voelt zich niet gezond zonder schuldgevoelens; deze vormen een deel van zijn religie.

Mei 1940

Intocht Duitsers in Amsterdam

De boeken van Prof. dr L. de Jong over de geschiedenis van het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog-zullen naar ik hoop in dit blad de nodige aandacht nog krijgen.

Het derde deel over de oorlogsdagen in mei '40 is verschenen.

De boeken zijn zelfs niet alleen van belang wat betreft de geschreven inhoud, de foto's spreken hun eigen welsprekende taal.

De eerste foto hierbij afgedrukt, uit dit boek nr. 169 geeft een beeld van de Waffen-SS op het Rokin bij de Dam te Amsterdam op 15 mei 1940.

De tweede foto is een vergroot detail uit de eerste. In het boek nr. 170.

Welsprekender dan alles wat er te zeggen valt over onze schrik in die dagen zijn de gezichten van de Amsterdammers, die verbeten, kennelijk ook vermoedend wat hun te wachten staat, staan te kijken naar de intocht van de Duitsers. Droefheid, woede, verslagenheid.

Misschien moeten we wel heel ver terug gaan in de geschiedenis van ons land om een vergelijkbare situatie te vinden. Amsterdam heeft na de Spanjaarden niet veel vijanden gezien binnen de muren.

Toen waren ze er heel plotseling in stad en land.

Voor 't eerst na eeuwen.

Vijanden.

En wat een vijanden.

De ontredde, gepaard met een diep gevoel van afkeer en met een ontroerend dreigen, is op deze foto te zien.

Wat een dure prijs is er voor het weerkrijgen van onze vrijheid betaald.

Laten we het verleden niet vergeten.

De meeste landen op deze wereld worden dictatoriaal geregeerd. En het Westen is druk bezig de dictatuur voor te bereiden onder het mom van „democratisering“.

Laat de vijanden niet weer binnen de poorten.

A.

Lieve Jeke,

Het zou wel eens een goed idee zijn, zei je me door de telefoon, op de verjaardag van je Moeder, als ik je eens wat meer schreef.

Daarin had je groot gelijk. Ik heb je niet overstelpt met brieven, sedert je in Engeland bent.

Nu wil ik er eens een „open brief” van maken, waarin een ieder mee kan lezen, die het maar wil. Je weet van „open brieven” schrijven beleef je meestal niet zo veel plezier. Maar ik verwacht op deze brief toch minder reacties dan op de vorige „open brief”, die ik ondertekende.

Ik wil je schrijven naar aanleiding van het feit dat wij hier in Nederland herdenken dat het 25 jaar geleden is dat wij bevrijd werden van de nationaal-socialistische overheersing van de Duitsers.

Hoe diep de beleving van de oorlog geweest is in het leven van mensen die even oud zijn als ik of ouder, kun je wel afleiden uit het feit dat wij het zo vaak hebben over „voor de oorlog”. Dat is aan de ene kant echt wel een ouderdomsverschijnsel, maar aan de andere kant is het goed als mensen van jouw leeftijd toch proberen in te denken wat dat alles wel heeft betekend voor ons.

Het had al veel te betekenen in wat een mens het eerste nodig heeft: Eten.

Het gebed om het dagelijks brood werd echt levende werkelijkheid, vooral in de laatste winter van de oorlog. Soms wist je de ene dag niet of je de andere dag nog wat krijgen zou.

Wat honger is weten in Nederland en Engeland de meeste mensen niet. Elders op de wereld vaak wel. Maar wij hebben het toen ook geweten. Weet je, als je honger hebt, dan dróóm je zelfs van eten! Ik heb het meermalen gedaan.

☆☆☆

Veel belangrijker dan wat ik zo juist noemde is het feit dat ik nog steeds met schaamte terug denk aan de oorlog.

Echt met schaamte. En dat is niet omdat ik zo nederlands-vijandig zou geweest zijn of iets dergelijks. Maar de schaamte is er om de Joden.

Ik „zat” voor mijn staatsexamen. Ik woonde bij Opa en Oma Amelink in De Bilt. En ik had daar — ik was twintig toen de oorlog uitbrak — een plaats in de luchtbescherming. Ik zal het nooit vergeten. Niet omdat dat werk zo belangrijk was. Want veel hadden we vóór de oorlog en ook ná de bezetting van ons land in De Bilt niet te doen. Maar toen de capitulatie een feit was was één van de eerste dingen die ik moest doen een formulier ondertekenen, waarop stond dat ik niet Duits-vijandig was en dat ik geen Jood was. Ik heb er toen even over nagedacht en toen verklaard dat ik wél Duits-vijandig was, maar dat ik geen Jood was.

Dat laatste, daarover schaam ik me.

Want als we goed hadden opgelet, had het voor ons duidelijk moeten zijn, dat dit één van de eerste maatregelen was van de Duitsers

Open Brief

AAN MIJN DOCHTER

om Joden op te sporen en te doden. Maar zo onopzettelijk onachtzaam was ik, toen ik dat formuliertje ondertekende. Wat een dwaasheid en wat een schuld tegenover de Joden hebben wij als Nederlanders.

Zeker, ik weet dat wij in Israël goed bekend staan omdat de enige staking in de geschiedenis van de wereld, ten behoeve van de Joden, is geweest de februari-staking. Maar wat hadden we niet veel meer kunnen doen, als we maar nuchter en waakzaam waren geweest.

Je weet: ik preek graag over „de Joden”. Omdat onze Here Jezus Christus een Jood was en omdat de zaligheid uit de Joden is. Maar daar zit ook wel in een stuk schuldgevoel, dat ik nog steeds heb en dat wel bij me zal blijven. Want na 25 jaar is het nog steeds niet weg.

☆☆☆

Je weet, Opa Amelink is gevangen geweest in Buchenwald en later in Haaren (N.-Br.) en Sint Michielsgestel. Als „gijzelaar”, zoals dat heette. Hij heeft het niet slecht gehad in vergelijking met veel andere mensen die in een concentratiekamp van de Duitsers terecht kwamen. Denk maar aan Oom Anko, waarnaar je broer Anko vernoemd is. Hij is gebleven in Oraniënburch.

Opa is terug gekomen.

Maar ik zal toch ook nooit vergeten, dat Opa ons vertelde dat de meeste gijzelaars, vooral als er weer eens een verzetsdaad was gepleegd in ons land, 's avonds maar moeilijk voor tien in slaap konden komen. Want van die „gijzelaars” zijn enkele dood geschoten. Als repressaille. Die mensen werden dan opgehaald 's avonds voor tien uur en tegen het licht worden van de nieuwe dag dood geschoten.

Dat was een voortdurende angst voor Oma Amelink.

En de uitdrukking in haar ogen, evenmin als de uitdrukking in de ogen van Tante Rie, die nu zo ernstig ziek is, zal ik nooit vergeten.

Wat een afschuwelijke tyrannie. En we snakten inderdaad naar een

dag vol rood, wit en blauw met een zwier van Oranje daarboven.

☆☆☆

Toen vorig najaar je Moeder en ik een vakantie doorbrachten in Engeland, om jou te zien, toen zijn we begonnen met een bezoek aan Canterbury. Kantelberg, zoals het in het Nederlands heet. Want niet alleen lag het op onze route naar jou toe, maar ik wist uit de kerkgeschiedenis dat vanuit Canterbury en vanuit Ierland de zendelingen gezonden werden naar de lage landen aan de Noordzee. Ik weet wel: ten diepste hebben wij het Evangelie te danken aan onze Here Jezus Christus. Maar daarom behoeven wij nog niet te ver-

geten de mensen, die als eersten naar ons land kwamen om het Evangelie te prediken. En daaronder namen de Christenen van het United Kingdom een vooraanstaande plaats in, al was er toen nog geen sprake van een United Kingdom. Het is goed om dat niet te vergeten.

Bonifatius kwam uit Engeland en werd in ons land vermoord.

☆☆☆

En hoe veel mannen uit het United Kingdom en uit het Britse Empire hebben hun leven niet gegeven voor het verslaan van de Duitsers. Je Moeder en ik zijn behalve in Canterbury, ook geweest in Oxford en samen met jou in Cambridge. En we hebben in Londen gestaan in St. Paul's bij de plek waar de kist stond van Winston Churchill, toen hij vanuit dat kerkgebouw begraven werd.

Van de T.V. kan ik me nog herinneren het witte gezicht van koningin Elizabeth, die met Prins Philip en de Prins van Wales aanwezig waren bij de begrafenisdienst van Churchill. Ook weer — menselijk gesproken — hebben we hier in Nederland veel te danken aan Churchill. Hij was de man, die wist vol te houden. De Engelsen wisten helemaal van volhouden, ook na Duinkerken, toen de zaak hopeloos scheen en toen Colijn zijn brochure al had geschreven, waarin hij zei, dat we met een blijvende invloed van Duitsland in ons land maar hadden te rekenen.

Gelukkig waren de Engelsen en later de Amerikanen anders. Ze hielden vol. Liever dood dan slaaf. In Henley on Thames gin-

Uit het diepst van mijn hart

Ik snak naar den dag, vol van Rood, Wit en Blauw met den zwier van Oranje erboven.

Ik snak naar 't Wilhelmus, zijn hou en zijn trouw, waarin Hollanders kunnen gelooven.

Ik snak naar een echte Hollandsche krant, die haar meening weer ronduit kan schrijven.

Ik snak weer naar daden in Hollandschen trant.

Ik, die Hollander ben en wil blijven.

Ik snak naar het uur, dat het valsche geluid van dien valschen profet zal verstommen, en 't geweld van dien Satan zal worden gestuit en geen rug er zich meer voor zal krommen.
Ik snak naar den dag, dat het vuigste verraad door het vuigste geboefte bedreven, aan de galgen dan boet zijn on-Hollandsche daad, en zijn laatste uur dan zal beleven.

Ik snak naar het uur, dat de stad Rotterdam de 'Cultuurdaad' zal worden gewroken.
Die dat duivelsch gebroed tegen haar ondernam, en haar puinhoopen nu nog doet rooken.
Ik snak naar den dag, dat de laatste Germaan, zonder 'Sieg', zonder 'Heil' naar zijn Heimat zal gaan, en zijn giftige vlag, die ons land thans besmeurt, als een vunzig vod door de goot wordt gesleurd.

Ik snak naar dien dag, dat hij kome heel gauw, ik snak naar den dag vol van Rood, wit en Blauw.

Uit: Het vrij Nederlands liedboek

gen je Moeder en ik nog wel eens eten in een restaurant, dat lag aan de andere kant van de weg, waar ons hotel stond. Ik kan me nog goed herinneren met wat een „eenvoudigheid” de eigenaar tegen ons zei, dat hij niet meer op het Continent was geweest na de oorlog. In de oorlog wel. Toen was hij in Italië geweest. In Italië is zwaar gevochten door de legers van Engeland. Maar hij maakte er geen drukte over. Hij deed net alsof het vanzelf sprak. Terwijl „Solferino” een begrip is geworden.

☆☆☆

In de kerkgebouwen van de colleges van Oxford en Cambridge vielen ons het meest op de lange lijsten van gesneuvelden.

Van de eerste wereldoorlog waren de lijsten langer dan van de tweede wereldoorlog. Iets wat ik niet wist voordat ik het zag. We vergeten ook te veel dat de eerste wereldoorlog óók een oorlog is geweest waarbij het niet minder ging om de vrijheid dan in de tweede. Want Wilhelm II was wel niet zo geniaal als Hitler, maar een even grote dwaas.

De studenten van Oxford hadden nog niet zo lang voor het uitbreken van de oorlog een resolutie aangenomen, waarin ze verklaarden dat ze niet bereid waren te strijden voor Koningin en Vaderland.

Maar ze waren de eersten die zich opgaven als vrijwilligers, toen de horden van Hitler Europa begonnen te overstroomden.

Bij die lange lijsten van namen van gesneuvelden werd je stil. Velen hadden gediend bij de „Royal Air Force”.

Als ik 's zondags bid in de kerk om het „stille en geruste leven” waarvan Paulus spreekt, en waarin wij ons mogen verheugen, dan denk ik ook aan de studenten van Oxford en Cambridge en aan de Canadezen, die zo veel hebben opgeofferd voor onze vrijheid.

En je weet, dat doe ik niet alleen 's zondags in de kerk, maar ook 's zaterdagsavonds, nadat we met z'n allen opgezegd hebben psalm 92. Een psalm, een lied voor de sabbatdag.

☆☆☆

Je behoort tot een generatie, die de oorlog, de tweede, niet meer meegemaakt heeft. En misschien denken de mensen van jouw generatie wel eens meewarig aan die oude lui, die zo vaak praten over de oorlog.

Maar daarmee moet je voorzichtig zijn. Als je meegemaakt hebt wat mijn generatie heeft meegemaakt, als ik denk aan de ogen van Oma Amelink, als er een „poststop” was voor de „gijzelaars” en als ik denk aan het verdriet van Mamma, toen die me vertelde, terwijl ze zelf een zware operatie had ondergaan in het diaconessenhuis in Utrecht, van de dood van Oom Anko, en aan de ogen van Tante Rie in die tijd, dan kun je wellicht begrijpen waarom ik na de oorlog nog steeds niet in Duitsland ben geweest. Terwijl het zo dichtbij is.

Dan kun je je misschien ook voorstellen dat ik, als we 's zomers met vakantie op Schouwen zijn, een afkeer heb als ik Duits hoor praten.

Als het wat oudere Duitsers zijn, dan denk ik altijd: „misschien was je hier al wel eerder.”

☆☆☆

Een ongebruikelijk brief, hè?

Maar wel uit mijn hart geschreven. Wees de Engelsen maar dankbaar voor het brengen van het Evangelie in dit land en voor hun volhouden in de tweede wereldoorlog. Want jouw vrijheid heeft er ook mee te maken.

De hartelijke groeten aan alle bekenden.

En: God bless you,

je Vader,

Herman Amelink.

**HET VOLGENDE NUMMER VAN OPBOUW
VERSCHIJNT VRIJDAG 15 MEI A.S.**

In gevangenschap

Begin januari 1944 raakte ik gevangen. Het zal 2 of 3 januari zijn geweest, toen ik tegen de avond thuis kwam van een vergadering in Amsterdam. M'n vrouw vertelde, dat er een paar verzetsmensen waren opgepakt. Terloops voegde ze daaraan toe: „Ook is een onderduiker gesnapt. Meneer X.”

Waarschijnlijk gaf ik een teken van schrik. Want ze vroeg: „Heb jij daar wat mee te maken?” 'k Had er heel weinig, maar toch iets mee te maken. Zou ik die nacht maar elders onderdak zoeken? Dat had ik wel vaker gedaan, maar nog nooit was het echt nodig gebleken. 'k Besloot thuis te blijven.

't Zal een uur of drie geweest zijn toen ik wakker schrok door het aanhoudend ratelen van de deurschel. De kinderen riepen uit de slaapkamertjes: „Er lopen Duitse soldaten om het huis.” Ik sprong uit bed en opende het luikje van de voordeur. Een bevelende stem klonk: „Machen Sie die Tür auf. Kontrolle”. Een officier van de Sipo (Sicherheitspolizei) trad binnen. En vroeg: „Kennen Sie einen gewissen Herrn X?” Hij noemde de naam van bovengenoemde onderduiker. Mijn antwoord was, dat ik met hem in aanraking was gekomen in mijn pastoraal werk. En dat ik niet begreep, dat ik daarom door de politie gezocht werd. Na een kort gesprek moest ik m'n kleren aantrekken en me klaar maken voor vertrek. Intussen hadden de soldaten het huis doorzocht. Tegen m'n verschrikte kinderen zei een Beierse soldaat van een 50 jaar: „Schlafen Sie wohl”, en dat meende hij eerlijk. Mogelijk dacht hij aan z'n eigen kleinkinderen. Het ging alles zo vlug in z'n werk, dat het niet eens tot me doordrong, wat er eigenlijk aan de hand was. Dat kwam later natuurlijk wel.

Tussen twee Grünen in werd ik naar de gevangenenwagen gebracht. De auto zette zich in beweging, maar stopte na een minuut bij een nieuw adres. Daar vond men een radiotoestel, zomaar op de huistafel. De eigenaar was zeer laconiek en zei, dat hij natuurlijk altijd naar de Engelse zender luisterde! Hij moest mee. En ook vond men daar z'n zoon, die bij de PTT was en naar Duitsland had gemoeten. Ook hij zou mee. Maar ontspromde de dans. Twee politiemannen leidden hem naar de auto. Ze hadden hem blijkbaar niet al te vast. Hij trok zich los, gooide z'n klompen uit en koos de vrijheid. Natuurlijk groot alarm. Ik hoorde de laarzen klossen over de weg. Een autolamp werd op de weg gericht. Maar de achtervolgers kregen hem niet. Ze kwamen na een paar minuten terug bij de wacht, die bij de gevangenen was gebleven. Deze vroeg: „Und?” Het antwoord luidde: „Der Vogel ist geflogen”. Toen hoorde ik een hartgrondige: „Gott sei dank, er ist frei!” Er was geen enkele reden om te twijfelen aan de oprechtheid van deze uitspraak. De man had er niets mee te winnen. Ik had de indruk, dat al z'n kameraden het er mee eens waren. De Sipo's dachten er vanzelf anders over. Ook de SS. Maar de Grünen hadden geen plezier in hun werk. Dat bleek me vaker.

Ik kwam in Arnhem in het Huis van Bewaring terecht. Na een voorlopig verhoor werd ik naar een vertrek geleid, waar een tiental gevangenen me ontvingen. Het was kamer ZZ. Een vroegere ZiekenZaal. We hadden vrijwat ruimte. Een deel was ingericht als woon- en eetvertrek. 's Avonds werden de matrassen gespreid. We konden er best wezen. Alleen heb ik daar enigszins ervaren wat honger is.

De eerste middag werd ook mij een liter koolsoep voorgezet. De anderen vielen er op aan. Ik kon er met moeite een kwart van de hoeveelheid door krijgen. Men voorspelde mij, dat dit wel anders zou worden. Inderdaad at ik de volgende middag de helft op.

De derde dag likte ik het „blik” leeg. Ik begreep waarom men de gevangenis de naam gaf van „de lik”.

Een paar dingen herinner ik me goed. In de eerste plaats: de verhoren! Daar zag ieder tegen op. Ik ook, hoewel ik een zeer „licht geval” was. Als ik de waarheid zou zeggen, kwamen anderen in groot gevaar. Mogelijk wel in doodsgevaar. Dát mocht ik toch niet doen? Ik heb de waarheid niet gezegd. Ook niet gelogen. Ra, ra, hoe kon dat? Wel, ik heb me beroepen op mijn ambtsgeheim. Op de vragen van de officier naar deze en andere onderduikers antwoordde ik: „Waar ik als pastor geroepen wordt, daar ga ik heen. Maar daar spreek ik niet over. Ik beroep mij op m'n ambtsgeheim”. M'n ondervrager nam dat. Hij zou het wel uitzoeken!

Een zucht van verlichting slaakte ik, toen ik dit hoorde. Als hij verder gevraagd had zou ik hebben moeten liegen. Om anderen te sparen. Men heeft wel gezegd, dat „liegen” in die omstandigheden „waarheid spreken” is. Ik ben daarmee nooit klaar gekomen. Maar wel heb ik met vrijmoedigheid met m'n ondervrager gesproken over het Nationaal-socialisme. En verklaard, dat we hoopten, dat Duitsland zou verliezen. Omdat de Nazi's afgoderij pleegden met ras, bloed en bodem. En het eerste gebod luidde: „Gij zult geen andere goden voor Mijn aangezicht hebben”. Vóór de ondervraging was mij gezegd: „U mag alles zeggen. Maar u moet geen kwaad zeggen van Hitler en ook niet van de Wehrmacht”. We hebben heftig gedebatteerd. Maar geen moment ben ik bedreigd of maar met een vinger aangeraakt. Wel speelde m'n ondervrager met een revolver of pistool. Maar ik was geen ogenblik bang, dat hij me kwaad zou doen. Hij was een vurige Nazi. Dát wel. Maar zijn behandeling was alleszins behoorlijk.

Een tweede herinnering is deze: In gevangenschap gingen we open met elkaar om. De gemeenschappelijke nood schijnt monden open te breken, die in het gewone leven gesloten zijn. Ieder kwam vrij voor z'n overtuiging uit. Ongelovigen voor hun ongelof, gelovigen voor hun geloof. In Arnhem begonnen we de dag met een soort Andacht. Eén van ons las een gedeelte van de Bijbel en ging voor in gebed. Ik weet niet meer bij hoeveel kerken we behoorden. Wel weet ik, dat één jongeman rooms was. Op zijn beurt ging ook hij voor. Precies als de anderen. Hij was naar mijn indruk de vroomste van allen. 'k Heb veel met hem gesproken. Het bleek, dat hij geloofde in Jezus Christus. Naar de Schriften. Van Maria-verering moest hij niets hebben, van de heiligen verwachtte hij niets. Hij woonde in het hartje van Brabant, waar in geen velden of wegen een protestantse kerk was. Hij nam de roomse Santekraan op de koop toe zal ik maar zeggen. Maar hij geloofde in dezelfde Christus als wij, Herv. en Gereformeerden. Hij had een sterk, kinderlijk geloof, waarvoor hij zich niet schaamde. Waarschijnlijk is hij in gevangenschap omgekomen. Bij navraag heb ik geen spoor van hem ontdekt.

Na enkele weken werd ik overgebracht naar Vught. In het beruchte concentratiekamp. Laat ik direkt maar zeggen: ik heb daar niet geleden, zoals vele anderen. Van het Huis van Bewaring naar het station heb ik handboeien aan gehad. Zo ook van het station Vught naar het kamp. Niet leuk, maar ik voelde me geen misdadiger.

Het leven in een concentratiekamp is zo vaak beschreven, dat het wel algemeen bekend is. Ik zal er niet veel van zeggen. Het is heel wat anders dan een gewone gevangenis. De Häftlinge zijn eenvoudig nummers. We kregen allen een nummer en werden als zo-

danig behandeld. Allen hetzelfde pakje, allen hetzelfde pannetje, eenzelfde lepel enz. enz. De leiding was als overal in handen van gevangenen. Onder het oppertoezicht van de SS. Onder de kameroudsten waren erge misdadigers, tot moordenaars toe. Sommigen hadden soms delirium en sloegen er dan in het wilde op los. Er heerste volslagen rechteloosheid. Er is ontzettend veel geleden. Ik kan alleen maar zeggen, dat mij geen haar gekrenkt is en dat ik het er naar omstandigheden goed heb gehad. Wij maakten lange dagen van naar ik meen half vijf 's morgens tot 's avonds 6 uur. De kledij was dun, zodat er veel kou is geleden. Maar zolang ik er geweest ben hadden we meer dan genoeg te eten. We kregen pakketten van thuis en wat een heerlijkheden werden ons gezonden. Verder soms een pak van het Rode Kruis. En dan in de afdeling van Philips, waar ik al gauw terecht kwam de beroemde Phili-prak: verrukkelijk. Van de verschrikkingen van een concentratiekamp heb ik geen ondervinding.

Maar een paar dingen zal ik nooit vergeten. In de eerste plaats weer de openheid voor elkaar. Laat ik een voorbeeld noemen. In de barak, waar ik werkte, werd 's zondags omstreeks 12 uur heel het bedrijf een poosje stil gezet. Duitsers kwamen er zelden en zo kon de fabriek wel even rusten. Ik sprak daar een zondag ongeveer een kwartier over Joh. 3:16: Alzo lief heeft God de wereld gehad. Toen ik weer bij de werkbank zat kwam er een Belg op mij toe. Hij kwam naast me zitten en vroeg: „Is dat nu het Evangelium?” Hij vertelde mij toen zijn levensgeschiedenis. Ofschoon we wildvreemd voor elkaar waren. Hij was katholiek geweest, maar in de eerste wereldoorlog was hem duidelijk geworden, dat in het katholicisme veel kokeleko was. Hij had met de kerk gebroken. Toen had hij z'n heil gezocht in het socialisme. Maar nu, in de tweede wereldoorlog, was hem duidelijk geworden, dat ook dit geen oplossing bracht voor de levensvragen. Toen heb ik hem het Evangelie nader uiteengezet. Wat het uitgewerkt heeft weet ik niet. Maar ik wil maar zeggen, dat wildvreemden zomaar over de diepste levensvragen konden spreken.

Ik heb daar gezien, dat het Evangelie een kracht Gods tot zaligheid is. Daar waren christenen, die levende brieven van Christus waren. Ze liepen om zo te zeggen met de dood in de schoenen. Ze waren hun leven geen dag zeker. Er waren „roodpunten” onder, volgens de Duitsers gevaarlijke lieden, die mogelijk ter dood zouden worden veroordeeld. Maar ze gingen met blijdschap hun weg, waren tot troost en steun voor anderen. Dan kwam het voor, dat een ongelovige diep in de put zat. Ik heb mannen zien huilen als kinderen. Zonder God en zonder hoop in de wereld. Totaal in de put. En dan gebeurde het, dat zo iemand op een christen afkwam en vroeg: „Maar hoe kun je hier, in deze omstandigheden nog blij zijn, zingen soms, en rustig wezen”. En dan was het antwoord: „Dat kan door het geloof in de Here Jezus”. En dan roemden ze niet in zichzelf, alsof zij zulke helden waren. Ze hadden het soms nog moeilijk genoeg. Maar dan roemden ze in hun Heiland en prezen Hem aan bij anderen. Dát gebeurde in zulk een kamp.

Verder zal ik nooit vergeten, dat daar de éénheid van alle gelovigen uitkwam. In een lege barak werd 's zondags gepreekt. Oogluikend toegestaan door de leiding. Op een tafel of stoel stond de preker: Hervormd, of Gereformeerd, of Chr. Gereformeerd. Daar werd niet naar gevraagd. Maar het Evangelie werd verkondigd. De fundamentele waarheid. Van verzoening door voldoening. Van vergeving en van eeuwig leven. De enige troost in leven en sterven werd daar uitgedeeld. En ingedronken, om zo te zeggen. Als ik daaraan denk vraag ik me af: Waarom is er die eenheid in een noodtoestand wel en waarom niet als de nood over is? Bij alle verdeeldheid was daar één geloof. Die is er buiten het kamp toch ook door alle verdeeldheid heen? Ik zou zeggen: Laten we Efeze 4:1-6 nog maar eens lezen. En daarnaar handelen.

Na een paar maanden kwam ik vrij. Wat

dat is kan ik niet beschrijven. Men is geen nummer meer, maar iemand. Geen slaaf meer, maar vrij mens. En dan die thuiskomst. Dat vergeet men nooit meer. Het is alsof men komt uit de woestijn in een paradijs. En de gedachten gaan onwillekeurig in deze richting: Wat zal het heerlijk zijn om eens eeuwig thuis te komen, in het Vaderhuis met z'n vele woningen: De nieuwe hemel en de nieuwe aarde.

Vrijheid ook voor anderen

door Prof. dr. S. U. Zuidema,
Hoogleraar in de Wijsbegeerte
aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Toen ik, al spoedig na de Japanse invasie, door de Japanners werd geïnterneerd in een 'beschermings'-kamp, heb ik meer dan eens cynisch opgemerkt aan het adres van m'n mede-geïnterneerden, wanneer dezen zich er over verwonderden, dat Truman ons nog niet bevrijd had: 'Denkt u nu heus, dat hij er slapeuze nachten van heeft, omdat u en ik hier nog altijd uitgehongerd worden en gevangen zitten?'

Hieraan moet ik terugdenken, nu ik iets schrijven ga over bovenvermeld onderwerp. Om aan de Ambonnezen, die de Republiek Maluku Selatan twintig jaar geleden hebben uitgeroepen in goed vertrouwen op het Handvest der Verenigde Naties en op de overeenkomst van Linggadjadi, en aan de Papua's, die door de, mede op kosten van de Nederlandse Staat gepleegde 'vrije' volksstemming van voorkort, bedrogen zijn uitgekomen — en dat onder toezicht(!) van een commissie der United Nations — luidkeels te zeggen: Denkt u nu heus, dat de grote wereldgeschiedenis een rechtvaardig wereldgericht is? De sterkte van het recht in deze bedeling valt maar al te dikwijls samen met het recht van de sterkste. Van de romantische sterke man Sukarno tot de keiharde Real-politicus Suharto. Die huns inziens gelijk hebben omdat ze gelijk krijgen, en er dan vol overtuiging aan toevoegen: dat zij gelijk kregen, omdat ze gelijk hadden.

Romme, die heel anders dan de VPRO niets moest hebben van het 'naakte' (o foei!) Linggadjadi en daarom maar het (door hem) aangeklede Linggadjadi voorstond, en die met Bruins Slot nu ook niets meer tegen het naakte Linggadjadi heeft en de naakt uitgekleden Papua's, ons nu en voortaan bekend als bewoners van West-Irian. De anarchomaxisten van vandaag roepen ach en wee over de gruwel der uitmoording van de communisten op Java, door het gevestigd gezag van 'de generaalsregering' (en gruwelijk was die uitmoording), even gruwelijk als de bloeddadige poging der communisten tot hun monopolisering der staatsmacht, ja kwantitatief nog veel gruwelijker — daar niet van — maar het 'generaalsbewind' en de generaalsterreur over Ambon en over Nieuw Guinea laten ze vooral buiten hun blikveld vallen. Anderen, zelfs christenen, rechtvaardigen dit achteraf nog eens met een huns inziens sterk argument: Een kleine staat als een Republiek Maluku Selatan en als een zelfstandig Nieuw-Guinea heeft immers geen levensvatbaarheid. Paternalistisch beschermen zij aanhangers van beide vrije volkeren tegen zichzelf. Om onder de hand met het zogenaamde vijfde argument klaar te staan, te weten: 'Und bist du nicht willig, so brauch' ich Gewalt'. Dan wel: 'So braucht Sukarno (oder Suharto) Gewalt'. Want wie niet horen wil — in dit geval naar de uitspraak en inspraak van 'DE KERK' (één van de afgoden van onze tijd) — moet voelen. Was dit ook niet de situatie bij de uitoefening van de Inquisitie? De kerk was poeslief, maar in haar nabijheid en niet buiten haar om en zonder haar medeweten was er het gelijk van (het recht van) de sterke (arm).

Maar alles goed en wel: Wij vierten binnenkort het herdenkingsfeest van onze bevrijding in 1945. En we hebben er een 'mooi' motto voor bedacht, dat ook de jongeren van vandaag heet aan te spreken: 'Vrijheid, ook voor anderen'.

Laat me eerlijk bekennen, dat dit mij niets zegt. De vraag is maar, of men er politieke

en/of statelijke vrijheid mee op het oog heeft, en verder, of men onder die anderen... ja, wie eigenlijk bedoelt? De communistische machthebbers in Rusland, in China, in Oost-Duitsland, of misschien de anarchomaxisten van vandaag, die politieke vrijheid opeisen, om onverdraagzaam te kunen zijn jegens alle verdraagzamen en jegens al diegenen onverdraagzaam, die niet onverdraagzaam zijn op de wijze, die Marcuse, z'n adepten en z'n geestverwanten de enig juiste vorm van onverdraagzaamheid achten? Of bedoelen we met die anderen in de eerste plaats diegenen, die door onze politieke medewerking na onze bevrijding van hun vrijheidsrechten beroofd zijn, hoewel ze zelf niet het plan in hun schild voerden, om 'anderen' van hun politieke vrijheidsrechten en vrijheidsruimte te beroven? De strijders voor de Republiek Maluku Selatan en voor de politieke vrijheden der Papua's, die hun mee door ons toedoen zijn ontfroefd.

Wie zonder nadere concretisering voor 'de anderen' is, loopt zijn naaste voorbij. 'De anderen': een prachtig alibi als 't om eigen naaste gaat. En dubbeldoorgehaald geraffineerd, als men er in concreto zichzelf mee excuseert, wanneer men eigen schuld, aan eigen naaste bedreven, er mee tracht uit te wissen. 'De' andere is dan in concreto de keerzijde van eigen door hemzelf uitgekleden en daardoor naakte naaste. In ondbelzinnige taal: politiek voor de voorvechters en lijdens van de Republiek Maluku Selatan en van het vrije Papuase volk, of niet?

Of dit helpen zal? Of we een vuist kunnen maken? Och, het was Truman zo min als enig geallieerde te doen om ons, die geïnterneerd waren op Java, zo gauw en zo efficiënt mogelijk te bevrijden. Maar bevrijd zijn we wel. In weerwil van de graven, die we voor onszelf in het kamp hadden moeten graven, en waar we in geworpen zouden worden als 'gelikwideerden', zodra één geallieerde strijdmacht voet aan wal op Java zou hebben gezet. En zie, wij leven nog.

Ons geweten onbevlekt bewaren, is één ding. En het tweede is: Dat niemand voorstellen kan, wat wel helpt. Met de handen in de schoot zitten helpt in elk geval niet. En verder... leeft en regeert God, Die helpt. In en uit nood.

(Overgenomen uit: „Door de eeuwen trouw”)

Boekbespreking

Juist nu is het goed om de moeilijkheden van de christen-historicus te zien in deze bespreking van het boek van dr Bremmer.

De „vinger Gods” te zien in eigen leven en in het leven van kerk en wereld is een noodzakelijke, maar evenzeer een moeilijke bezigheid.

Toe te geven dat in het verleden te gemakkelijk gesproken is van een zeker „historisme”, neemt niet weg dat deze noodzakelijke bezigheid er is.

De mensen zijn bezig. De satan is bezig. Toch: God regeert.

Vandaar deze bespreking van dit boek in dit nummer.

A.

Van Opstand tot Koninkrijk.

Een bundeling van artikelen over de Vaderlandse Geschiedenis is onder bovenstaande titel uitgegeven door Buijten en Schipperheijn te Amsterdam. De schrijver is Dr. R. H. Bremmer.

Het boek valt in twee delen uiteen. Het eerste deel bevat o.a. opstellen over Willem van Oranje, Michiel de Ruyter, Koning-Stadhouder Willem III, Koningin Wilhelmina. In dit eerste deel van het boek wil de schrijver laten zien, hoe belangrijk de Nederlandse Gevolgsbelijdenis is voor de kennis van de ontstaansgeschiedenis van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en „hoe de kracht van dat eerste begin doorwerkte in de hoogtepunten van de Republiek tot de vestiging van het Koninkrijk.” De auteur wil de onderwerpen die hij aan de orde stelt, behandelen tegen de achtergrond van de calvinistisch-oran-gistische traditie. Vandaar het tweede deel van het boek, dat onder de titel „Discussies” de omvattingen bestrijdt van historici als Geyl en Romein.

Geyl is degene geweest, die in zijn werken een visie gegeven heeft op de vaderlandse geschiedenis, die sterk afwijkt van de visie van o.a. Groen van Prinsterer en Fruin in de vorige eeuw. Geyl is de vertegenwoordiger geweest van de Groot-Nederlandse gedachte en vanuit deze visie heeft hij de vaderlandse geschiedenis beschreven. Dat de opstand tegen Philips II in het noorden slaagde en in het zuiden van de Nederlanden mislukte, is volgens Geyl een gevolg van een geografische factor: de grote rivieren. Bij de beschrijving van de geschiedenis van de Republiek is Geyl ook de historicus, die begrip probeert te wekken voor het standpunt van de regenten en daardoor de rol die de Oranjes in de geschiedenis van ons land hebben gespeeld vaak „ontmythologiseert”.

Romein is de historicus geweest die de geschiedenis beschrijft vanuit marxistisch standpunt. De sociaal-economische factoren zijn volgens Romein in de geschiedenis de beslissende factoren.

Het lijkt me niet juist, zoals Bremmer doet, zowel Geyl als Romein socialistische historici te noemen. Door zulk ongenueanceerd spreken wordt het niet duidelijk waarom Geyl voortdurend Romein vanwege zijn visie op de geschiedenis heeft bestreden.

In zijn bestrijding van de genoemde historici beroept Bremmer zich vaak op Groen. Hij onderschrijft de visie van Groen, dat de Republiek haar ontstaan dankt aan de Kerk der Reformatie. Het is, anders gezegd, aan de gereformeerden te danken dat Nederland in de 80-jarige oorlog een onafhankelijk land werd en het waren de gereformeerden die in tijden van crises (tijdens het Bestand b.v.) de Republiek hebben gered. Vandaar b.v. dat het opstel over de Nederlandse Geloofsbelijdenis in dit boek een plaats heeft gevonden; want kerkgeschiedenis en vaderlandse geschiedenis zijn nauw met elkaar verbonden. Geen wonder dat de schrijver meermalen stelt, dat Groen „niet verouderd” is. Dat de auteur daardoor tot aanvechtbare uitspraken komt is niet vreemd.

In verband met de 80-jarige oorlog, lees ik het volgende:

„In de Opstand blijft ons boeien, het heroïek verzet van een klein en tot het uiterste getergd volk tegen de wereldmacht van Spanje” (blz. 10). Hier wordt de 80-jarige oorlog gezien als een strijd van het Nederlandse volk tegen het Spaanse. Is er echter ± 1568 al sprake van het Nederlandse volk? Men voelt zich in die dagen allereerst Hollander, Vlaming, Brabander. Van een nationaal besef is nog maar weinig sprake. De voorstelling die de schrijver hier van het begin van de 80-jarige oorlog geeft, is onjuist. De bewoners van de Nederlanden stonden niet als één man tegenover Spanje. Er waren er velen, die tegen Philips in verzet kwamen. Niet minder groot was echter het aantal dergenen die hem trouw bleven.

Het artikel over het beleg en ontzet van Leiden eindigt:

„De Nederlanden hebben hun vrijheid te danken aan de mannen en vrouwen van het eerste uur, die in weergaloos vertrouwen op

de Here God en met bijstand van Willem, Prins van Oranje, volhielden tegen de wereldmacht van Spanje.” „Het geloof, dat bergen verzet, stelde de eenvoudige mannen en vrouwen die in 1572 naar de wapenen grepen, na een halve eeuw gruwelijk onderdrukt te zijn, in staat een vrije kerkstaat te stichten in het hart van Holland en Zeeland” (blz. 101). Als men dit leest, komen toch wel enige vragen op. Wie zijn die mannen en vrouwen van het eerste uur? Alleen maar gereformeerden, of ook anderen? Grijpt men naar de wapens om een vrije kerkstaat (!) te stichten of spelen andere motieven ook een rol? De schrijver vermeldt zelf, dat tijdens het beleg van Leiden er al onenigheid rijst over het „haec libertatis ergo” of het „haec religionis causa”. Of de strijd wordt gevoerd om de religie of om de vrijheid in het algemeen. In 1581 als de Staten-Generaal de gehoorzaamheid aan Philips II opzeggen, geven ze als motivering van de Opstand dat Philips II „in stede van zijne ondersaten te beschermen, deselve soeckt te verdrucken, t' overlasten, heure oude vrijheit, privilegiën ende oude hercomen te benemen ende hem te gebieden ende gebruycken als slaven”. (plakkaat van Verlatinge). Het is de schending van de privileges die Philips II tot een tyran maakt. De kwestie van de religie wordt in dit stuk niet expliciet genoemd. En wat houdt die term „vrije kerkstaat” in? De calvinisten spraken veel over vrijheid van godsdienst, maar zij bedoelden daarmee vrijheid alleen voor de gereformeerde religie. Vandaar dat de radicale calvinisten voortdurend overhoop lagen met Willem van Oranje, die tolerantie bepleitte ten opzichte van andere religies.

Bezwaren heb ik tegen de voorstelling van zaken, zoals die gegeven wordt bij de beschrijving van de geschiedenis van de Republiek in de tijd van de Koning-Stadhouder. Willem III wordt beschreven als de verdediger van het Protestantisme tegenover Lodewijk XIV de exponent van de Contra-Reformatie. Ik geef de schrijver toe, dat de religieuze motieven in de politiek van de tweede helft van de 17de eeuw niet over 't hoofd gezien moeten worden, maar ik maak ernstig bezwaar als men de geschiedenis van deze jaren volledig vanuit deze motieven gaat verklaren. Na 1648, de vrede van Westfalen, zijn het vooral politieke-, economische- en dynastieke belangen die de politiek van de grote mogendheden van die dagen beheersen.

Spanje en Oostenrijk, voor 1648 de leiders van de Contra-Reformatie, staan nu naast de Republiek tegenover Lodewijk XIV. Die tegenstelling is alleen te verklaren vanuit politieke motieven. Het is daarom een anachronisme om Lodewijk XIV de exponent te noemen van de Contra-Reformatie!

Dat Bremmer in dit opzicht de visie van Groen van Prinsterer volledig deelt en deze visie tegenover Geyl verdedigt, is mijns inziens een gevolg van het verouderd en soms wetenschappelijk niet betrouwbaar bronnenmateriaal dat hij heeft gebruikt.

Ik vind het veelzeggend, dat in het artikel over de Roemrijke Revolutie wordt verwezen

naar een schrijfster als Marjorie Bowen, terwijl de werken van moderne Engelse historici zoals Ogg, Baxter en Ashley nergens worden genoemd!

Het boek bevat ook een opstel over Koningin Wilhelmina, geschreven bij het overlijden van deze vorstin. Vraagtekens heb ik gezet bij een vergelijking die de schrijver maakt. Hij stelt dat het raadpensionarijsschap herleefd is in het ambt van minister-president. „Evenals in de grote jaren van de Republiek zal het de taak zijn van de eerste minister de regenten in het gelid te scharen door „persuasie” en „decisie” en „deliberatie” voor 's lands belang. Evenals in de Republiek zal hij naast zich vinden een Oranjevorst, die boven deze regenten uit het levensbelang der natie, haar onafhankelijkheid en zelfstandigheid heeft te verdedigen, temidden van de machten van Europa en de wereld.” (blz. 190). Ik meen dat deze vergelijking mank gaat. De positie van de Oranjes in de Republiek was een geheel andere dan die in het Koninkrijk. Voor 1795 hadden de Staten-Generaal de souvereiniteit en niet de stadhouders. De stadhouders waren „dienaren” van de gewesten, met enige soevereine rechten zoals het recht van gratie. Door de voortdurende tegenstelling tussen regenten en stadhouder waren de Oranjes ook leider van een „partij”: de Prinsgezinden. Na 1813 zijn de Oranjes soeverein en staan boven de partijen. Zo is het ook volkomen onmogelijk om een vergelijking te trekken tussen het ambt van raadpensionaris (een gewestelijk ambt!) en het ambt van minister-president.

Hoewel ik vind dat er in dit boek veel aanvechtbare formuleringen en conclusies voorkomen, omdat het niet „bij de tijd” is, waardeer ik de poging van de schrijver om een eigen visie te geven op enige belangrijke gebeurtenissen in de vaderlandse geschiedenis. De auteur gaat echter aan het grote probleem voorbij waarvoor ieder gelovig historicus komt te staan. Enerzijds belijdt deze historicus dat God de geschiedenis leidt en dat die geschiedenis in Christus haar centrum heeft. Anderzijds weet hij in de praktische geschiedbeoefening met deze belijdenis weinig aan te vangen.¹⁾

Is het bovendien de voornaamste taak van de historicus „de daden Gods” in de geschiedenis te beschrijven, zoals Groen heeft gesteld? (Zie de verwijzing van Groen naar psalm 78 in zijn Handboek der geschiedenis van het Vaderland.) Deze vraag zal men wellicht bevestigend beantwoorden als men, zoals Bremmer in zijn boek, alleen maar de blik richt op de vaderlandse geschiedenis, maar is dit nog mogelijk in onze eeuw na de Russische- en Chinese Revolutie, na Auschwitz en Hiroshima? Ik meen dat dit klemmende vragen zijn, niet alleen voor de historicus, maar voor ieder die de geschiedenis en het wereldgebeuren wil bezien bij het licht van de Heilige Schrift.

¹⁾ Zie M. C. Smit, het Goddelijk geheim in de geschiedenis. Kampen 1955.

J. P. STOOP

KERKNIEUWS

Beroepen: te Sliedrecht-A: ds. A. Koers te Gorinchem; te Hardenberg: ds. J. J. Wildeboer te Winschoten; te Zwijndrecht: ds. J. Meilof te Beverwijk-B; te Hilligersberg-Terbregge: ds. W. Triemstra te Vrouwenpolder; te Den Helder-B: ds. D. Nieuwenhuis te Harlingen; te Katwijk-A: ds. G. van den Brink te Eindhoven.

Aangenomen: naar Arnhem-B: ds. T. J. Keegstra te Ermelo-B; naar Enschede-Noord-B: ds. M. Drost te Dalfsen.

Bedankt: voor Wormer: ds. J. D. Janse te Marknesse-A (N.O.P.); voor Hoogkerk, Leens en Zuidbroek-Veendam: ds. J. Slotman te Urk-B.

Ede — Ds. G. Roukema te Ede heeft aan de Rijksuniversiteit te Utrecht met goed gevolg doctoraal examen afgelegd in de psychologie.

Vakantie op de Veluwe

Te huur een **EENGEZINSWONING** in bosrijke omgeving.
Periode 11-25 juli en Pinksterweek

Telefoon 0 5782 - 1317.

Ons vakantie reisplan 1970

OOSTENRIJK

Onze kampeerreis naar het Bregenzerwald van 13-23 juli is zo goed als vol. Door enkele annulleringen kwam er iets vrij. Jongeren, die het eerst reageren kunnen we alleen maar inschrijven. Prijs 240 gld.

Aanmelden bij de reis/kamplider J. Wijnsma,
Langgrousterwei 296 A, Oosster Nijker, tel. 05192 - 293.

ITALIE

De vrije groepsreizen, waarin u zich uit en thuis voelt, werden vastgesteld voor 16, 23, 30 juli naar Limone a.h. Gardameer. Deze reizen zijn speciaal voor jongeren, alleenstaanden en gezinnen.

Duur 10 dagen, prijs 325 gld. Verlenging met 7 dagen is mogelijk.

Inlichtingen bij ds. S. Wijnsma, Zaan 21, Zwolle, tel. 05200 - 32064.